

Oikeusministeriö
Diaarinumero VN/25525/2023

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto oikeusministeriölle luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) kiittää oikeusministeriötä mahdollisuudesta lausua luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma). Lastensuojelun Keskusliitto tarkastelee lausunnossaan ohjelmaa lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Esitysluonnoksen keskeiset ehdotukset

Ohjelman erityisenä tavoitteena on hallitusohjelman mukaisesti äänestysaktiivisuuden edistäminen ja lasten ja nuorten osallisuuden vahvistaminen, sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen kehittäminen. Lisäksi ohjelmalla on tarkoitus edistää nuorten osallisuutta ja alueellista yhdenvertaisuutta muun muassa vahvistamalla nuorisovaltuustojen asemaa kunnissa ja hyvinvointialueilla. Hallitusohjelman mukaan ohjelmalla myös vahvistetaan hyvän keskusteluun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa jo lapsesta lähtien perustuslaillinen mielipide- ja sananvapaus turvaten. Lisäksi hallitusohjelmassa linjataan, että paikalliseen kansanvaltaan turvautuen hallitus vauhdittaa hallittua kehitystä kohti luovempaa ja dynaamisempaa paikallishallintoa ja varmistaa lähidemokratian toteutumisen. Tavoitteina ovat alueen asukkaille ja yrityksille veto- ja pitovoimaiset kasvuyhteisöt sekä demokratian, osallisuuden ja tasa-arvoisuuden vahvistaminen. Tavoitteeksi asetetaan lisäksi, että hallinto toimii avoimesti ja vuorovaikutteisesti, mikä vahvistaa luottamusta julkisen vallan toimijoihin.

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto

Koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan lapsilla on oikeus kertoa näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja perustuslain mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lapsen oikeuksien komitea on päätelmissään 2023 antanut Suomelle useita aihetta koskevia suosituksia, mikä ohjelmassa tunnustetaan. Keskusliitto muistuttaa, että useat komitean suosituksista liittyvät haavoittuvassa asemassa tai syrjinnän vaarassa oleviin lapsiin ja nuoriin, ja tämän tulee näkyä ohjelman toimenpiteissä.

Lastensuojelun Keskusliitto pitää erittäin myönteisenä sitä, että lapset ja nuoret ryhmänä näkyvät vahvasti sekä ohjelman keskeisissä linjauksissa että toimenpiteissä. Tämä on erinomainen lähtökohta. Yleisenä huomiona ja kehittämisen kohteena keskusliitto muistuttaa kuitenkin, että osallisuudella on sekä sosiaalinen, yhteisöön kuulumisen ulottuvuus, että poliittinen, osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyvä ulottuvuus. Tunne yhteisöön kuulumisesta on edellytys sille, että lapsi ja nuori kiinnostuu vaikuttamisesta. Pelkkään vaikuttamisulottuvuuteen keskittyvillä toimenpiteillä ei helposti tavoiteta niitä, jotka eivät arjessaan tule kohdatuksi tasavertaisina yksilöinä ja jotka eivät koe tulevansa kuulluksi – päinvastoin, mikäli yhteisöön kuulumisen ulottuvuus sivuutetaan, saatetaan pikemminkin vahvistaa polarisaatiokehitystä kuin taklata sitä.

Yhteisöön kuulumisen näkökulmasta huolta herättää se, että yhdenvertaisuus- ja syrjimättömyysnäkökulmat huomioidaan ohjelmassa melko ohuesti verrattuna tausta-aineistoon. Tausta-aineistossa tunnustetaan esimerkiksi melko hyvin, että syrjintä nakertaa erityisesti vähemmistöihin kuuluvien osallisuuden kokemusta. Tämä ei kuitenkaan näy ohjelman toimenpiteissä kovinkaan vahvasti eikä ohjelmaa esimerkiksi linkitetä valtioneuvoston yhdenvertaisuustiedonantoon liittyvään toimenpideohjelmaan (vaikka se tausta-aineistossa huomioidaan).

Keskusliitto huomauttaa myös, että osa lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamisen haasteista ei liity ensinkään lapsiin ja nuoriin, vaan lainvalmistelun ja päätöksenteon toimintatapoihin ja näiden osalta huolestuttaviin kehityskulkuihin, kuten lainvalmisteluprosessien tiivistymiseen ja kansalaisyhteiskunnan osallistumismahdollisuuksien kapenemiseen. Näitä ongelmia ei ratkaista lasten osallisuutta kehittämällä, vaan toimimalla johdonmukaisesti hyvän hallinnon periaatteiden mukaan.

Lastensuojelun Keskusliitto kiinnittää huomiota myös siihen, ettei ohjelman toimeenpanoon varata erillisiä resursseja. Voi sinänsä perustellusti argumentoida, että tavoitteiden edistämiseksi on pitkälti kyse toimintatavoista ja niiden muuttamisesta, eikä tämä automaattisesti vaadi lisäresursseja. Jos kuitenkin halutaan tavoittaa nykyistä paremmin erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia, tarvitaan siihen vähintäänkin enemmän aikaa kuin tähän asti on käytetty. Lastensuojelun Keskusliitto on huolissaan siitä, että leikkausten rasittaessa niin valtionhallintoa kuin järjestökenttää on käytössä oleva aika pikemminkin vähenemään kuin lisääntymään päin. Myös kunnissa ja hyvinvointialueilla tilanne on hankala. Keskusliitto kysyy, miten aiempaa parempi, osallistavampi ja dialogisempi valmistelu voi tällöin tosiasiallisesti toteutua.

Tavoitelinjaukset ja keskeiset toimenpiteet

3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Tavoite on kannatettava. Lastensuojelun Keskusliitto muistuttaa, että tunne yhteiskunnan jäsenyydestä on edellytys sille, että nuori kiinnostuu myös vaikuttamisesta. Tätä tunnetta voidaan ruokkia arvostavalla suhtautumisella jokaiseen lapseen ja nuoreen, taustasta, toimintakyvystä tai muista seikoista riippumatta. Keskusliitto on huolissaan julkisesta keskustelusta, jossa nuoret usein joko sivuutetaan, heille tärkeitä teemoja vähätellään tai heihin suhtaudutaan vihamielisesti.

3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Lastensuojelun Keskusliitto katsoo, että vaikka lasten oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin on verrattain hyvin tunnettu alan ammattilaisten keskuudessa, yleisellä tasolla siihen liittyy vielä jonkin verran kielteisiä asenteita. Ei ole tavatonta kuulla lasten näkemysten sivuuttamista perusteltavan sillä, että lasten pitää saada olla lapsia eikä heitä tule vaivata tai liata politiikalla. Keskusliitto esittää, että ohjelmaan lisätään toimenpide suuren yleisön tietoisuuden lisäämisestä koskien lasten ja nuorten osallistumisoikeutta. Keskusliitto pitää myönteisenä tavoitteiden koordinoimista niin kansallisen lapsistrategian kuin valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman kanssa, mutta kaipaa ohjelmaan konkretiaa siitä, mitä tämä koordinointi tosiasiallisesti käytännössä tarkoittaa.

Tavoitelinjauksen 4 kirjaukset ovat kaikinensa oikeansuuntaisia ja tarpeellisia. Lastensuojelun Keskusliitto muistuttaa, että kaikkein keskeisin vaatimus lasten ja nuorten mielekkään ja turvallisen osallistumisen varmistamiseksi on aika. Lasten ja nuorten osallistumisen on ensinnäkin tapahduttava sellaisessa vaiheessa valmistelua, jossa heidän näkemyksillään voi tosiasiallisesti olla vaikuttavuutta – muutoin kuuleminen on näennäistä. Toiseksi, pohjatyöt on tehtävä huolella. Lapsille ja nuorille tulee esimerkiksi tarjota riittävät ja ymmärrettävät tiedot käsillä olevasta asiasta, jotta he voivat muodostaa näkemyksensä. Kolmanneksi, lasten ja nuorten tavoittaminen, erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien, vaatii usein enemmän työtä kuin aikuisten tavoittaminen – olemassa olevatkaan ryhmät eivät välttämättä aina kokoonnu esimerkiksi lainvalmistelun kannalta sopivaan aikaan. Tavoitelinjauksessakin tunnistettua palautteen toimittamista lapsille ja nuorille ei voi ylikorostaa – tämäkin vaatii aikaa, ja unohtuu usein.

Lastensuojelun Keskusliitto esittää vakavan huolensa siitä, mikä on kehittämisen myötäkin lasten ja nuorten kuulemisen vaikuttavuus, kun samaan aikaan lainvalmisteluprosessit tiivistyvät tiivistymistään ja koko kansalaisyhteiskunnan osallistumismahdollisuudet kapenevat valmistelua yhä yksityiskohtaisemmin ohjaavien hallitusohjelmien myötä. Keskusliitto muistuttaa myös, että järjestöjen rooli on merkittävä erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten tavoittamisessa ja heidän äänensä kanavoimisessa, mutta järjestöihin kohdistuu kuluvalle hallituskaudella ennennäkemättömän suuret leikkaukset.

3.3. Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Lastensuojelun Keskusliitto pitää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämistä ja erityisesti sen systematisointia tärkeänä. Tausta-aineistossa tunnistetaan opettajan kiinnostuksen ja osaamisen merkitys demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edellytyksenä. Keskusliitto pitää tästäkin näkökulmasta erittäin valitettavana hallituksen ratkaisua poistaa yhdenvertaisuuslaista varhaiskasvatuksen toimipaikkakohtaista yhdenvertaisuussuunnittelua koskeva velvoite.

Lastensuojelun Keskusliitto esittää demokratiaohjelmassa kiinnitettävän erikseen huomiota lastensuojelun sijaishuollosta itsenäistymisvaiheessa oleviin nuoriin sekä jälkihuollon palvelujen piirissä oleviin nuoriin aikuisiin ja heidän mahdollisuuksiinsa saada demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Kyseisellä kohderyhmällä voi olla taustalla pettymyksiä yhteiskunnan toimintaan tai puutteellisiin mahdollisuuksiin

vaikuttaa omaan asiaansa. Tästä syystä pidämme erittäin tärkeänä, että kohdennetulla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatustyöllä tuodaan esille mahdollisuuksia ilmaista mielipiteensä, osallistua ja vaikuttaa niin lähellä kuin laajemminkin yhteiskunnassa.

Lastensuojelun Keskusliitto muistuttaa, että kasvatusta- ja koulutusjärjestelmän lisäksi järjestöillä on merkittävä rooli demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Ne esimerkiksi tuottavat materiaalia ja kouluttavat, ja tarjoavat myös toiminnan sekä vaikuttamistaitojen oppimisen areenoita erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja nuorille.

3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Lastensuojelun Keskusliitto pitää puntaroivan demokratian edistämistä myönteisenä ja katsoo sen edistävän useita eri tavoitteita. Puntaroivan demokratian menetelmät voivat olla lapsille ja nuorille paitsi keino tuoda omia näkemyksiään esiin, myös tapa esittää kysymyksiä ja tutustua käsiteltävään aiheeseen sekä muiden näkemyksiin. Vastaavasti aikuiset voivat lasten ja nuorten näkemyksiä kuuntelemalla oppia ja laajentaa omaa ymmärrystään eri asioista.

Lastensuojelun Keskusliitto katsoo, että monikanavaisuus on avain eri lapsiryhmien tavoittamiseen. Digitaalisuus tarjoaa paljon mahdollisuuksia, mutta samalla on muistettava, ettei se voi olla ainoa osallistumisen kanava – digitaalisuus voi myös estää osallistumisen, mikäli esimerkiksi taidot tai tarvittava laite puuttuvat. Eri kieliryhmien huomioiminen edistää sekä tunnetta yhteiskunnan jäsenyydestä että mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa.

Lastensuojelun Keskusliitto muistuttaa aikuisten, erityisesti poliittisten päättäjien vastuun ja esimerkin tärkeydestä hyvän keskustelun kulttuurin luomisessa ja vaalimisessa.

3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Tavoitelinjauksessa 14 mainitaan tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti. Lastensuojelun Keskusliitto kannattaa tavoitetta lämpimästi. Moni tänäkin syksynä aukeavista ohjelmista on relevantti myös lasten osallistumisoikeuksien kannalta ja oikeusministeriön tarjoama tieto ja tuki on järjestöille tärkeää. Samalla on kuitenkin todettava, että EU-rahoituksen hakeminen on hyvin työlästä, eikä varsinkaan pienillä toimijoilla ole välttämättä mahdollisuutta resursoida sen vaatimaa työaikaa. Myös vaadittava omarahoyhteistyö voi muodostaa esteen hakuihin osallistumiselle.

Koska EU-rahoitusohjelmissa saatetaan edellyttää tai arvioinnissa painottaa viranomaisyhteistyötä, on tärkeää, että viranomaiset suhtautuvat lähtökohtaisesti myönteisesti kansalaisjärjestöjen yhteistyöpyyntöihin. On tärkeää, että viranomaisilla on halu edistää EU-rahoituksen saamista Suomeen kansalaisjärjestöjen kautta tukemalla rahoitushakemuksia esimerkiksi hankekumppanuuden tai ”letter of support” -tyyppisten tuenilmaisujen muodossa. Kategorisia esim. ministeriökohtaisia linjauksia siitä, että rahoitushakemuksiin ei voida lähteä kumppaniksi tai että niitä ei voida tukea, ei pidä tehdä.